

Інститут кримінально-виконавчої служби

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

**Мультимедійний
посібник
для підготовки до екзамену**

Вступ

Мультимедійний посібник для підготовки до екзамену «Теорія держави і права» розроблений з урахуванням вимог навчальної програми дисципліни «Теорія держави і права». Складається посібник з трьох змістових блоків «Юриспруденція», «Держава» і «Право». Інтерактивний зміст кожного блоку дозволяє переходити до будь-якого вибраного питання, навівши курсором на його номер.

Кожне питання представлене сторінкою-слайдом (від 1 до 5), де у стислій формі з поєднанням інтерактивних схем викладено основний навчальний матеріал.

Перехід до кожного блоку, питання чи повернення до змісту можливе через гіперпосилання (навівши курсор на фігуру схеми чи текст).

У кінці кожного змістового блоку – тестові завдання для перевірки знань: у разі правильної відповіді відбувається перехід до наступного тестового завдання чи до нового змістового блоку; неправильна відповідь повертає до змісту відповідного питання.

Основні структурні блоки:

Юриспруденція

1. Система юридичних наук.
2. Теорія держави і права: поняття і предмет.
3. Функції теорії держави і права.

Підсумковий тест

Держава

1. Основні теорії походження держави.
2. Держава: поняття та ознаки.
3. Сутність держави.
4. Форма держави.
5. Державна влада.
6. Функції держави.
7. Механізм держави.
8. Інститути держави.
9. Громадянське суспільство.
10. Правова та соціальна держава.

Право

1. Концепції праворозуміння.
2. Право: поняття та ознаки.
3. Функції права.
4. Правові презумпції, правові аксіоми, правові фікції.
5. Норма права.
6. Структура норми права.
7. Система права.
8. Форми (джерела) права.
9. Види правових актів.
10. Нормативно-правові акти.
11. Правотворчість: поняття, ознаки й види.
12. Законодавчий процес і його стадії.
13. Систематизація нормативно–правових актів.
14. Система законодавства.

Право

15. Правовідносини: поняття і структура.
16. Форми реалізації права.
17. Тлумачення права.
18. Правосвідомість, правова культура.
19. Правова поведінка.
20. Юридична відповідальність.
21. Законність і правопорядок.
22. Правове регулювання.
23. Правовий статус особи.
24. Правова система.
25. Типологія правових систем.

I. ЮРИСПРУДЕНЦІЯ

1. Місце ТДП в системі юридичних наук

Теорія держави і права - це система узагальнених знань про основні та загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права, їх сутність, призначення в суспільстві й подальший розвиток.

Групи юридичних наук

1) **теоретичні** (теорія держави і права, філософія права)

2) **історико-юридичні** (історія держави і права)

3) **галузеві** (цивільне, кримінальне, адміністративне право)

4) **міжгалузеві** (екологічне, морське право)

5) **організаційні** (судові та правоохоронні органи)

6) **прикладні** (кримінологія, судова медицина)

7) **міжнародно-правові** (міжнародне публічне та міжнародне приватне право)

Компаративістика

(порівняльне правознавство)

- це метод вивчення правових систем різних держав шляхом зіставлення правових систем, однойменних державних і правових інститутів, принципів права, правових норм тощо.

4. Функції теорії держави і права

- це основні напрями впливу теорії держави і права на розвиток юридичної науки та юридичної практики

II. Держава

1. Основні теорії походження держави

Теологічна теорія (Ф. Аквінський)

Патріархальна (Арістотель, Р. Філмер)

Теорія суспільного договору (Т. Гоббс, Ж. Ж. Руссо)

Теорія насильства (Л. Гумплович)

Класова теорія (К. Маркс, Ф. Енгельс)

2. Держава: поняття та ознаки

Держава - це універсальна політична організація суспільства, що володіє суверенітетом і здійснює управління суспільством на основі права за допомогою спеціального механізму.

Ознаки, що відрізняють державу від первісної соціальної організації:

- 1) *публічна політична влада;*
- 2) *державна скарбниця;*
- 3) *територіальна організація населення;*
- 4) наявність системи загальнообов'язкових правил поведінки – *права.*

Ознаки, що відрізняють державу від політичних партій та громадських організацій:

- 1) *народ;*
- 2) *територія;*
- 3) *державна влада.*

Суверенітет держави

- властивість державної влади, яка означає її верховенство і повноту всередині країни (внутрішній суверенітет), незалежність і рівноправність ззовні (зовнішній суверенітет).

3. Сутність держави

ЕЛІТИСТСЬКА

державна влада є справою політичних еліт, що змінюють одна одну в управлінні державою. З цієї позиції – демократія – нездійсненна

ТЕХНОКРАТИЧНА

державна влада є різновидом соціального менеджменту

Концепції сутності держави

ДЕМОКРАТИЧНА

єдиним джерелом державної влади визнається народ, влада здійснюється в інтересах і під контролем народу

МАРКСИСТСЬКА

розглядає державу як знаряддя панування експлуататорського класу

4. Форма держави

```
graph TD; A[4. Форма держави] --- B[форма правління]; A --- C[форма територіального устрою]; A --- D[форма державного режиму];
```

**форма
правління**

**форма
територіаль-
ного устрою**

**форма
державного
режиму**

Форма правління – це організація, порядок утворення та взаємодії вищих органів державної влади (глави держави, парламенту й уряду)

монархія

республіка

Монархія – це така форма правління, коли главою держави є особа, яка одержує і передає свій пост і титул, як правило, у спадок і довічно.

Види:

Абсолютна

- Вся повнота державної влади (законодавчої, виконавчої, судової, а інколи й релігійної) знаходиться в руках монарха (Саудівська Аравія).

Дуалістична

- Влада монарха обмежена законодавчими повноваженнями парламенту (Австро-Угорська імперія (до 1867 р.), Монако).

Конституційна (парламентська)

- Монарх є главою держави і здійснює виключно представницькі функції, уряд формується парламентом і відповідальний перед ним (Великобританія, Японія)

Республіка – форма правління, за якої вищі державні органи обираються населенням або формуються загальнонаціональним представницьким органом влади.

Види:

Президентська

- повноваження глави держави, а в деяких випадках і глави уряду, належать президенту, який обирається прямими чи непрямыми виборами і формує уряд, що не несе, як правило, відповідальності перед парламентом (США, Франція)

Парламентська

- характерною ознакою є верховенство обраного народом представницького органу (парламенту) над виконавчою гілкою влади, політична відповідальність уряду перед парламентом (ФРН).

Змішана

- Парламентсько-президентська;
- Президентсько-парламентська.

Форма територіального устрою – це порядок взаємин між державою та її окремими частинами

унітарна

федеративна

конфедеративна

Унітарна – це єдина держава, що складається з адміністративно–територіальних одиниць (областей, провінцій, губерній).

Ознаки :

- наявність єдиного центру та єдиної системи органів влади і управління;
- наявність єдиної системи права;
- єдине громадянство.

Федерація – союзна держава, що складається з держав-членів або державо-подібних утворень (суб'єктів федерації).

Ознаки:

- наявність декількох правових систем, з яких одна має верховенство щодо права суб'єкта федерації;

- наявність двох рівнів державної влади: федеральна влада (держави в цілому) має всю повноту зовнішнього суверенітету та значну частину внутрішнього суверенітету; суб'єкти федерації мають обмежений внутрішній суверенітет.

Конфедерація – тимчасовий союз держав, створений для досягнення конкретної мети (наприклад, завоювання незалежності).

Форма державного (політичного) режиму – сукупність прийомів, методів, форм та способів здійснення державної влади

демократичний

авторитарний

тоталітарний

Демократичний режим:

- реальність політичних прав і свобод громадян;
- політичний та ідеологічний плюралізм;
- формування органів влади шляхом вільних загальних виборів;
- розподіл влади;
- діяльність влади й опозиції в конституційних рамках.

Авторитарний режим:

- обмеження політичних прав і свобод;
- обмежений політичний та ідеологічний плюралізм (наприклад, дозволяється існування тільки двох партій);
- фактична, а деколи і формальна відсутність розподілу влади;
- недемократичний характер виборів (відсутність реальної можливості вибору).

Тоталітарний режим :

- відмова від ідеї прав людини і громадянина;
- однопартійна політична система і заборона опозиції;
- наявність загальнообов'язкової державної ідеології;
- формальність і декоративний характер виборів;
- відмова від розподілу влади;
- Вождизм – лідер підноситься як наймудріший, найсправедливіший, невпинно думаючий про благо народу.

5. Державна влада

– це публічно-політичні відносини між державним апаратом і підвладними йому індивідами (їх об'єднаннями, соціальними спільнотами).

Переконання - це метод активного впливу на волю та свідомість людини ідейно-етичними засобами для формування у неї поглядів та уявлень, заснованих на глибокому розумінні сутності державної влади, її цілей та функцій.

Види:

- *Заохочення*
- *Рекомендація*

Державний примус - психологічний, матеріальний або фізичний вплив повноважних органів і посадовців держави на особу з метою примусити її діяти на користь держави.

6. Функції держави

Внутрішні

- 1) економічна;
- 2) правозахисна;
- 3) соціальна;
- 4) фіскальна;
- 5) правоохоронна;
- 6) природоохоронна;
- 7) культурна (духовна);
- 8) інформаційна.

Зовнішні

- 1) забезпечення безпеки держави;
- 2) міжнародна співпраця та інтеграція до світової спільноти.

7. Механізм держави

- це цілісна ієрархічна система державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції держави.

Структура механізму держави включає:

державний апарат
(система органів державної влади)

державні установи і підприємства,
які не наділені владними повноваженнями

державні службовці

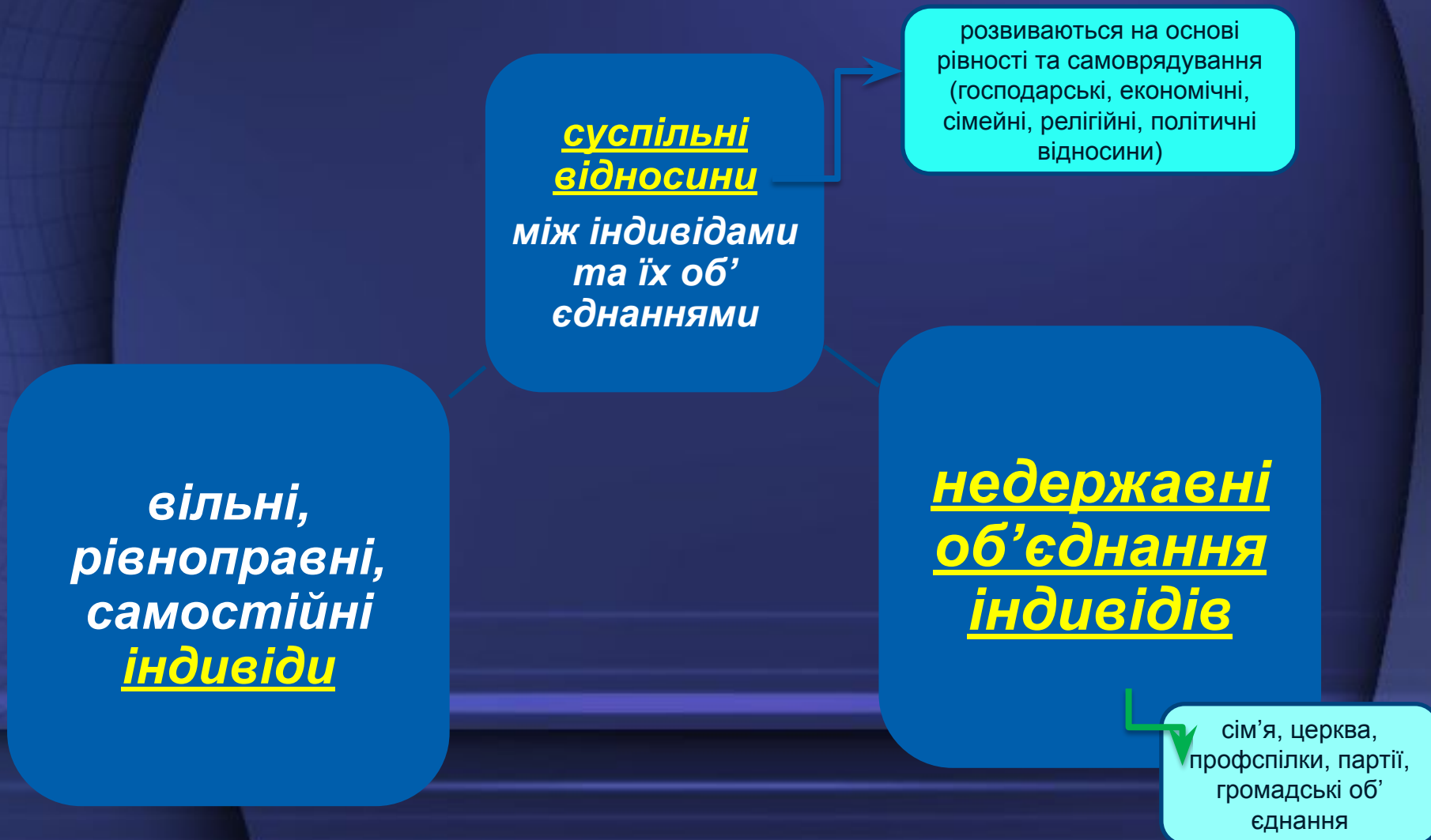

організаційні засоби і фінансові кошти, а також **примусова сила**, необхідна для забезпечення діяльності механізму держави.

9. Громадянське суспільство

– це сукупність вільних індивідів, недержавних об'єднань громадян і сфера відносин між ними, незалежна від держави.

Структура громадянського суспільства:

10. Правова та соціальна держава

Основні типи взаємодії держави і права:

I. Держава стоїть над правом і виступає як визначальний чинник розвитку права – **етатистська** держава.

II. Право стоїть над державою, виступаючи обмежувачем державної влади – **правова** держава.

Правова держава - тип держави, влада якої заснована на праві, обмежується за допомогою права і здійснюється у правових формах.

Ознаки:

- пріоритет прав і свобод особи;
- верховенство правового закону;
- демократичний спосіб формування влади;
- розподіл властей;
- зв'язаність влади правом;
- високий рівень правової культури;
- взаємна відповідальність держави та особи;
- гідне положення суду в суспільстві і державі.

Соціальна держава - це держава, політика якої направлена на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини.

Ознаки:

- могутній економічний потенціал, що дозволяє здійснювати заходи по перерозподілу доходів;
- соціально орієнтована структура економіки;
- яскраво виражена соціальна спрямованість політики держави, що виявляється в розробці різноманітних соціальних програм і пріоритетності їх реалізації.

III. ПРАВО

1. Концепції праворозуміння

Теорія природного права (Арістотель, Дж.Локк, Ж.Ж.Руссо)

Позитивістська теорія права (Дж.Остін, Г. Кельзен)

Соціологічна теорія права (Є.Ерліх)

Психологічна теорія права (Л.Петраржицький)

Історична школа права (Г. Гуго, К. Савіньї)

2. Право: поняття та ознаки

Право – це система загальнообов'язкових, формально-визначених, встановлених і охоронюваних державою правил поведінки, що виражає міру свободи і справедливості, досягнуту певним суспільством, і служить для регулювання суспільних відносин

Ознаки:

- 1) загальнообов'язковість;
- 2) нормативність;
- 3) формальна визначеність;
- 4) зв'язок з державою;
- 5) регулятивність;
- 6) вираз міри свободи і справедливості;
- 7) процедурність;
- 8) компромісний характер.

- **Об'єктивне право** – це система всіх діючих в країні норм права, відбитих в різних джерелах права і не залежних від індивіда.
- **Суб'єктивне право** – це визначена об'єктивним правом міра дозволеної поведінки суб'єкта права.

- **Публічне право** — це система правових норм, що регулюють відносини між державними органами, а також між державою та особою і суспільством, що складаються у процесі організації та здійснення державної влади.
- **Приватне право** – це система правових норм, що регулюють відносини між приватними фізичними та юридичними особами.

- **Матеріальне право** – це сукупність норм, що безпосередньо регулюють суспільні відносини.
- **Процесуальне право** – це сукупність норм, що регулюють діяльність з реалізації матеріальних норм.

3. Функції права

– це основні напрями впливу права на людину і суспільство.

- **Спеціально-юридичні функції:**

Регулятивна

Охоронна

- **Загальносоціальні функції:**

- інформаційна
- орієнтаційна
- виховна
- культурно-історична
- стабілізаційна
- соціального контролю
- організаторська

4. Правові аксіоми. Правові презумпції. Правові фікції

Правові аксіоми – це вироблені юридичною наукою і практикою загальні положення, які через свою простоту, ясність і багаторазове підтвердження практикою сприймаються як самоочевидні істини, що не потребують доказів.

Приклади

Ніхто не зобов'язаний надавати свідчення проти себе і своїх близьких

Правопорушення передбачає покарання

Правові презумпції - це офіційно визнані припущення про наявність або відсутність тих або інших юридичних фактів.

Приклади

СПРОСТОВНІ: презумпція невинуватості; презумпція винуватості боржника.

НЕСПРОСТОВНІ: кожен повинен знати закони своєї країни, а незнання закону не звільняє від відповідальності за його порушення.

Правова фікція – це прийом юридичної техніки, за допомогою якого особі, предмету або явищу в цілях захисту законних інтересів приписується характеристика, якою особа, предмет або явище насправді не володіє.

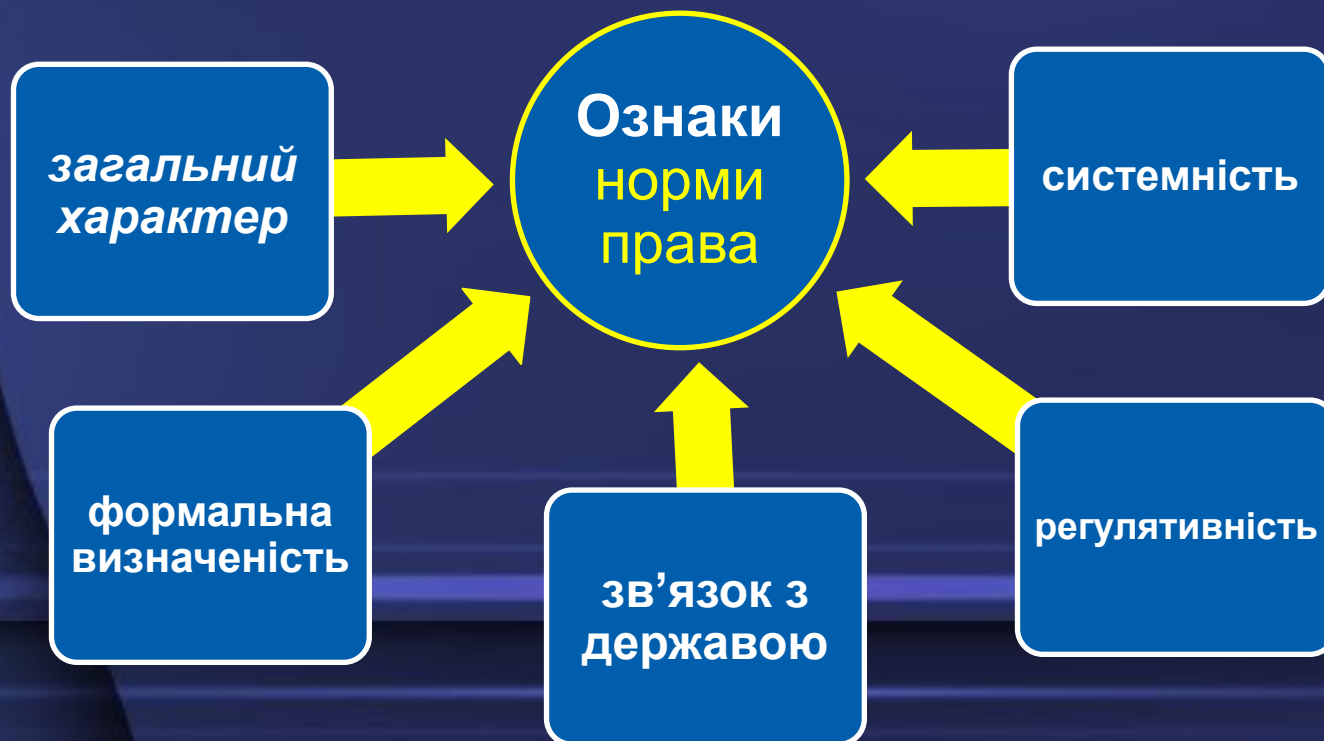
Приклади

визнання фізичної особи померлою, якщо за місцем постійного проживання немає відомостей про місце її перебування упродовж трьох років.

доказом у кримінально-процесуальному праві є відтворення обстановки й обставин події

5. Норма права

- це формально визначене, встановлене або офіційно визнане державою і забезпечене її примусовою силою правило поведінки загального характеру, направлене на врегулювання суспільних відносин.

Класифікація норм права

За функціональною спрямованістю

регулятивні –
встановлюють права
та обов'язки суб'єктів

охоронні –
регламентують
юридичну
відповідальність за
порушення прав і
невиконання
обов'язків

За предметом правового регулювання

адміністративні

кримінальні

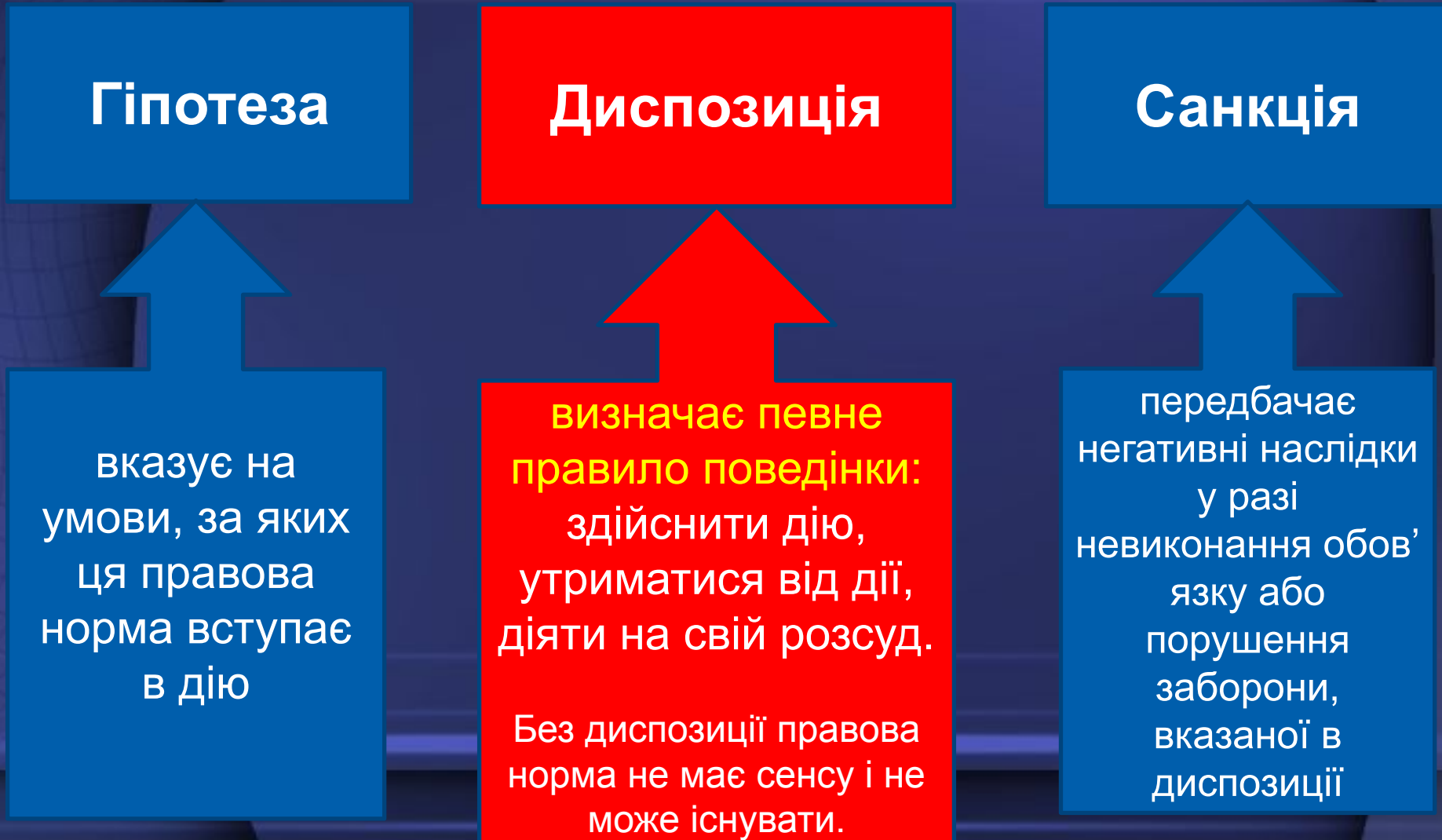
**конституційні
та ін.**

За змістом

матеріальні

процесуальні

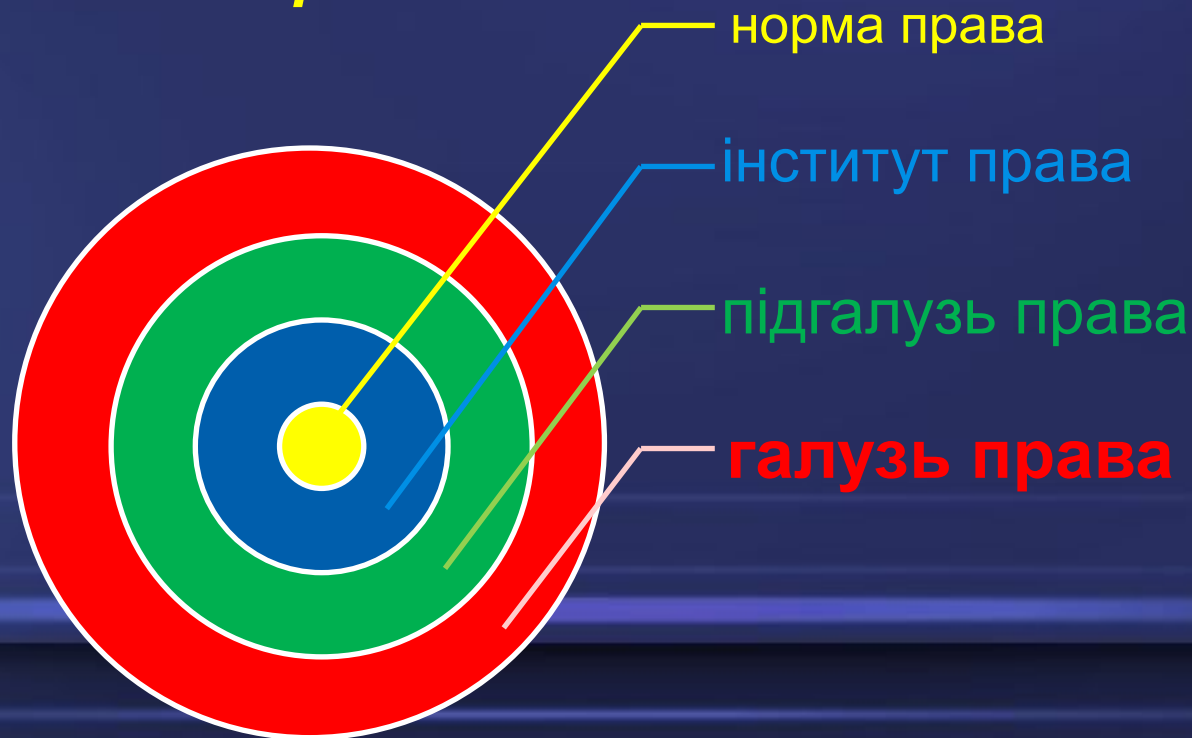
6. Структура норми права

7. Система права

- це об'єктивно обумовлена внутрішня структура права, що складається із взаємозв'язаних норм, логічно розподілених по галузях, підгалузях та інститутах.

Структурні елементи системи права:

8. **Форми (джерела) права**

*правовий
звичай*

*нормативний
договір*

*юридичний
прецедент*

*юридична
доктрина*

*нормативно–
правовий акт*

*релігійний
текст*

- **Правовий звичай** – стійке правило поведінки, що склалося стихійно й офіційно визнане державою.

- **Юридичний (судовий або адміністративний) прецедент** – рішення судового або адміністративного органу у конкретній справі, якому надана нормативна сила і яке служить зразком для вирішення аналогічних справ.

- **Нормативний договір** – це угода між двома і більше суб'єктами правотворчості, що встановлює правові норми, обов'язкові для невизначеного кола осіб і розраховані на багатократне застосування.

- **Релігійний текст** – це священна для віруючих книга або послання глави церкви, що містить, разом з релігійними, правові норми. В такому тексті релігійні і правові приписи складають нерозривну єдність.

- **Юридична доктрина** – це науково оформлені концептуальні ідеї, направлені на удосконалення правового регулювання.

9. Види правових актів:

1) **нормативно-правові акти** – направлені на встановлення, зміну або відміну норм права

2) **акти безпосередньої правореалізації**
(договори, угоди)

3) **правозастосовчі акти** – направлені на реалізацію розпоряджень правових норм

4) **інтерпретаційні акти** (акти тлумачення права) – направлені на роз'яснення норм права

10. Нормативно-правові акти

- письмові документи, видані в установленому порядку компетентними органами держави, що містять правові норми загального характеру.

Ознаки :

- *офіційний характер.*
- ухвалення або видання відповідно до встановленої *процедури*;
- *наявність нових* або *скасування колишніх* правових норм;
- *письмовий документ*, що має певні реквізити (вид акту, найменування органу, що видав акт, заголовок; дата ухвалення акту тощо);
- *певна структура* акту (преамбула, статті та/або пункти, які об'єднуються в глави, розділи, частини);
- *реєстрація* акту.
- *публікація акту в офіційному органі друку.*

Закон – нормативно-правовий акт, прийнятий органом законодавчої влади або всенародним референдумом, що має вищу юридичну чинність і містить первинні правові норми.

Ознаки:

- закон приймається тільки суб'єктами, які є **носіями державного суверенітету** (народ або його найвищий представницький орган);
- закон має **вищу юридичну чинність** – вся решта актів знаходиться «під» законом, повинні відповідати йому;
- порядок його підготовки і видання, як правило, визначається конституцією держави;
- у ідеалі закон повинен виражати волю та інтереси народу;
- закон містить **первинні, початкові норми**, яких раніше не було в системі права;
- законами регулюються **найбільш важливі суспільні відносини**.

Підзаконні акти – це нормативно-правові акти, видані на основі, на виконання, з метою конкретизації та деталізації положень законів.

Види підзаконних актів України

- 1) нормативні укази Президента України.
- 2) постанови Кабінету Міністрів;
- 3) інструкції та нормативні накази міністерств і відомств;
- 4) нормативні акти місцевих державних адміністрацій;
- 5) нормативні накази адміністрації підприємств, установ, організацій (наприклад, правила внутрішнього трудового розпорядку).

11. Правотворчість: поняття, ознаки і види

Правотворчість – це правова форма діяльності держави, що передбачає встановлення (санкціонування), зміну чи скасування юридичних норм.

Ознаки правотворчості:

- 1) здійснюється державою безпосередньо або з її попереднього дозволу, а також громадянським суспільством;
- 2) полягає у створенні нових норм права або в зміні чи скасуванні чинних норм;
- 3) набуває завершення в письмовому акті-документі (нормативно-правовому акті);
- 4) відбувається відповідно процедури, що встановлюється правовими нормами.

Види правотворчості

Залежно від
форм
створюваного
права

- законотворчість;
- підзаконна правотворчість;
- прецедентна правотворчість;
- договірна правотворчість.

Залежно від
суб'єкта
правотворчості

- безпосередня правотворчість народу, що здійснюється в процесі референдуму;
- правотворчість державних органів та їх посадових осіб;
- судова правотворчість;
- правотворчість органів місцевого самоврядування.

12. Законодавчий процес і його стадії

Процес створення, зміни й скасування законів у національній правовій системі складається з таких стадій:

1) **законодавча ініціатива**

2) **підготовка законопроекту** до розгляду Верховною Радою

3) **розгляд і обговорення законопроекту** Верховною Радою України на пленарних засіданнях, як правило, в першому, другому і третьому читаннях

4) **ухвалення закону** простою або кваліфікованою більшістю (2/3) голосів народних депутатів

5) **підписання закону главою держави** (упродовж 15 днів або ж президент повертає його на повторний розгляд)

6) **обнародування закону** в офіційних друкованих виданнях

7) **набрання законом чинності** - через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше на передбачене самим законом, але не раніше дня опублікування.

13. Систематизація нормативно-правових актів

Систематизація – це діяльність, направлена на впорядкування нормативно-правових актів, приведення їх у певну узгоджену систему.

Розрізняють такі види систематизації:

- 1) облік нормативно-правових актів;**
- 2) інкорпорація;**
- 3) консолідація;**
- 4) кодифікація;**

14. Система законодавства

– це сукупність законодавчих актів, розташованих в певному ієрархічному порядку

Система права

ВІДМІННІСТЬ:

Система законодавства:

Первинним елементом є:

Норма права

Стаття н/п акту

Формується:

Об'єктивно

За волею
законодавця

Будова:

Горизонтальна
(галузєва)

Вертикальна
(ієрархічна)

Відображає:

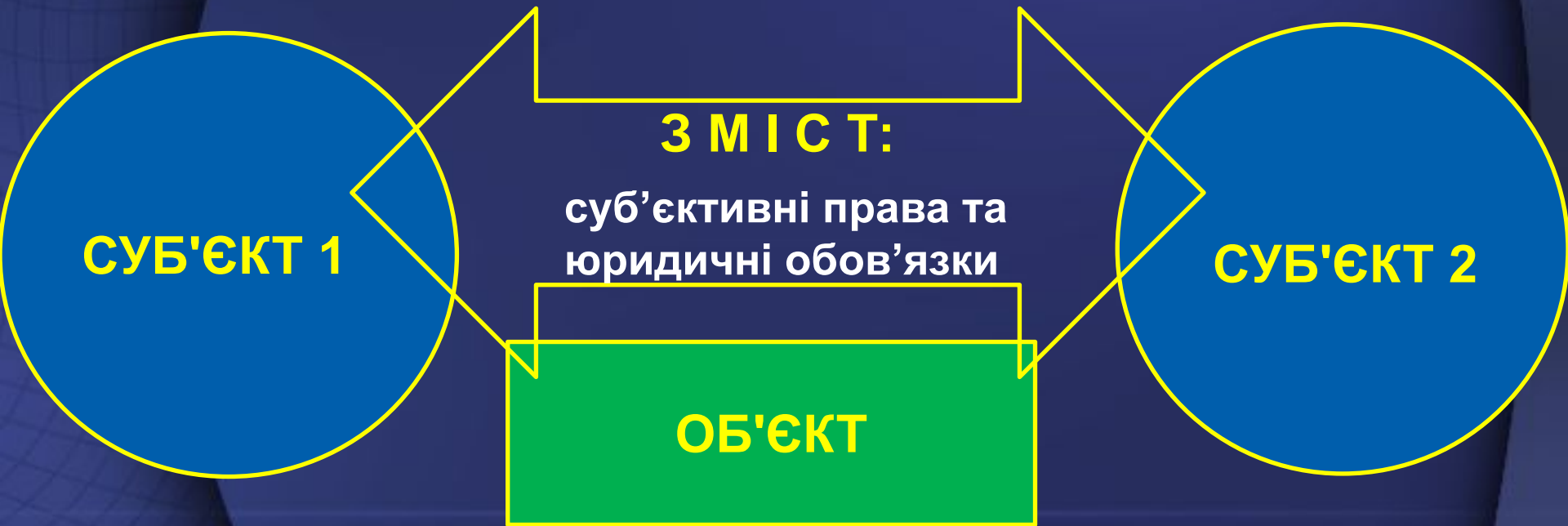
Внутрішню
будову права

Зовнішню
форму права

15. Правовідносини: поняття й структура

Правові відносини – це суспільні відносини, врегульовані нормою права, змістом яких є суб'єктивні юридичні права та обов'язки їх учасників.

Структура правовідносин:

Суб'єкти правовідносин

- це фізичні або юридичні особи, держава, соціальні спільноти, які здатні реалізувати безпосередньо або через представника юридичні права та обов'язки.

Правосуб'єктність:

- **правоздатність** – обумовлена правом здатність суб'єкта права володіти суб'єктивними юридичними правами та юридичними обов'язками;
- **дієздатність** – обумовлена правом здатність особи своїми діями (бездіяльністю) набувати суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, здійснювати та припиняти їх;
- **деліктоздатність** – обумовлена правом здатність особи нести юридичну відповідальність за здійснені нею правопорушення.

Об'єкти правовідносин

- це соціальні цінності та блага, з приводу володіння якими суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої права та обов'язки.

Розрізняють матеріальні та нематеріальні блага і цінності.

Матеріальні:

- *природні об'єкти;*
- *штучно створені об'єкти – речі.*

Нематеріальні:

- *особисті немайнові блага;*
- *послуги;*
- *результати наукової, технічної, художньої творчості;*
- *загальносоціальні блага і цінності.*

Суб'єктивне право і юридичний обов'язок

Суб'єктивне право – це міра дозволеної поведінки особи, обумовлена об'єктивним правом.

Його зміст виражається в трьох правомочностях:

- *право дія;*
- *право вимога;*
- *право домагання.*

Юридичний обов'язок – це обумовлена об'єктивним правом міра належної поведінки особи.

Зміст:

- *зобов'язання дією* – суб'єкт повинен діяти певним чином (активна форма дії) або утриматися від певної дії (пасивна);
- *зобов'язання виконанням;*
- *зобов'язання перетерпінням.*

Юридичні факти

- конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин.

Юридичні факти поділяються на:

- **Події** – юридичні факти, незалежні від волі людини (дії сил природи, народження людини тощо)
- **Дії** – юридичні факти, залежні від волі людини, що, в свою чергу, поділяються на: правомірні та неправомірні дії (правопорушення)

16. Форми реалізації права

Ординарні форми безпосередньої реалізації права

ДОТРИМАННЯ

суб'єкти утримуються від здійснення дій заборонених правом
(реалізуються заборонні норми права, що вимагають пасивної поведінки, зокрема більшість норм Особливої частини Кримінального кодексу)

ВИКОНАННЯ

суб'єкти здійснюють покладені на них юридичні обов'язки
(реалізуються зобов'язуючі норми права, що вимагають активної поведінки)

ВИКОРИСТАННЯ

суб'єкт на свій розсуд використовує надані йому права
(реалізуються дозвільні норми, зокрема норми Цивільного кодексу)

ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ - особлива форма

Правозастосування - це ухвалення на основі норм права рішень у конкретних справах.

Процес застосування права полягає у підведенні конкретного життєвого випадку під загальну правову норму, а також ухвалення на цій основі спеціального акту – акту застосування норм права.

Порядок застосування норм права може бути:

простим

- Застосування санкції за безквитковий проїзд у міському транспорті (пропозиція контролера сплатити штраф, одержання суми і виписка квитанції)

складним

- Застосування Особливої частини Кримінального кодексу

Основні стадії застосування норм права

I

встановлення фактичних обставин справи

II

встановлення юридичної основи справи —
вибір і аналіз юридичних норм (юридична
кваліфікація фактичних обставин)

III

вирішення справи і документальне
оформлення ухваленого рішення

17. Тлумачення права

- це інтелектуальна діяльність, направлена на розкриття смислового змісту правових норм.

За суб'єктами тлумачення розрізняють:

**Офіційне
тлумачення**

**Неофіційне
тлумачення**

Офіційне тлумачення

- сформульоване в спеціальному інтерпретаційному акті роз'яснення змісту й мети правових норм, яке здійснюється уповноваженими органами держави і має обов'язкову силу для всіх суб'єктів застосування і реалізації права.

Види:

Нормативне

має загальний характер, поширюється на всі випадки застосування та реалізації норми права

Автентичне -

здійснюється органом, який встановив норму

Делеговане -

здійснюється компетентним органом щодо норми, виданої іншим органом

Казуальне

дається і має силу стосовно конкретного випадку

Неофіційне тлумачення

- здійснюється будь-яким суб'єктом і є формально необов'язковим.

Види:

Доктринальне

- Тлумачення вченими юристами

Професійне

- Тлумачення юристами практиками

Буденне

- Тлумачення будь-яким суб'єктом на основі життєвого досвіду

18. Правосвідомість, правова культура

Правосвідомість - це система ідей, уявлень, емоцій і почуттів, які виражають ставлення індивіда, групи, суспільства до чинного, минулого та бажаного права.

Структура правосвідомості

```
graph TD; A[Структура правосвідомості] --> B[Правова психологія]; A --> C[Правова ідеологія]; A --> D[Правова поведінка];
```

Правова психологія

правові почуття, настрої, інші емоційні сприйняття правових явищ

Правова ідеологія

знання, уявлення, про право, що формуються в результаті правового виховання та наукових досліджень

Правова поведінка

вольова сторона правосвідомості - процес перетворення норм права в реальну правову поведінку

Правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового процесу і відбивають у правовій формі стан свободи особи, інші соціальні цінності.

Види:

Правова культура суспільства

- різновид загальної культури, який становить систему цінностей, що досягнуті людством у галузі права і стосується правової реальності даного суспільства.

Правова культура особи

- обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність.

Правова культура професійної групи

- притаманна тій спільності людей, що професійно займаються юридичною діяльністю, яка потребує фахової освіти і практичної підготовки.

19. Правова поведінка

- передбачена нормами права соціально значуща свідомо-вольова поведінка індивідів або їхніх об'єднань, яка спричиняє або здатна спричинити певні юридичні наслідки.

Види:

Правомірна

Протиправна (правопорушення)

Зловживання правом – соціально шкідлива, але здійснюється в межах закону

Об'єктивно протиправна поведінка - не заподіює шкоди, але фактично здійснюється з порушенням закону; протиправна поведінка недієздатної особи

Види правомірної поведінки:

соціально-активна

звична

конформістська

маргінальна

- **Правопорушення** - це протиправне, винне, таке, що завдає шкоди особі, суспільству або державі, діяння деліктоздатної особи, за яке передбачена юридична відповідальність.

Види правопорушень:

- *кримінальні (злочини);*
- *адміністративні;*
- *цивільно-правові;*
- *дисциплінарні;*
- *матеріальні;*
- *процесуальні;*
- *конституційні;*
- *міжнародні.*

Юридичний склад правопорушення:

Суб'єкт

Суб'єктивна
сторона

Об'єкт

Об'єктивна
сторона

Суб'єкт правопорушення – це фізична або юридична особа, що вчинила правопорушення і є деліктоздатною, тобто має здатність нести юридичну відповідальність.

Об'єкт правопорушення – суспільні відносини, соціальні блага, цінності, права і свободи особи, інтереси держави, природне середовище, на які посягає правопорушник.

- **Загальний об'єкт** – це сукупність всіх суспільних відносин і соціальних цінностей, що охороняються правом.
- **Конкретний об'єкт** – це визначені для кожного випадку матеріальні і нематеріальні блага і цінності (природне середовище, власність, життя, здоров'я, честь), а також відносини, що виникають з приводу володіння ними.

Суб'єктивна сторона – психічне відношення особи до здійснюваного протиправного діяння і його негативних наслідків.

Головний елемент

факультативні
МОТИВ

ВИНА

факультативні
мета

УМИСЕЛ:

- прямий – особа усвідомлює неправомірність своєї поведінки, передбачає настання шкідливих наслідків і бажає їх настання;
- непрямий – особа усвідомлює неправомірність поведінки, передбачає настання шкідливих наслідків, не бажає, але свідомо допускає їх.

НЕОБЕРЕЖНІСТЬ:

- самовпевненість – особа усвідомлює неправомірність своєї поведінки, передбачає настання шкідливих наслідків, але легковажно розраховує на їх запобігання;
- недбалість – особа не усвідомлює або недостатньо усвідомлює неправомірність своєї поведінки, не передбачає шкідливих наслідків, хоча повинна була усвідомлювати й передбачати шкідливі наслідки.

Об'єктивна сторона правопорушення – це зовнішня характеристика правопорушення, що включає:

- **протиправне діяння** (дія або бездіяльність),
- його **шкідливі наслідки** (результат діяння, наприклад, смерть людини, шкода здоров'ю, матеріальна шкода)
- **причинно-наслідковий зв'язок** між діянням та його шкідливим результатом.

Факультативні елементи – **місце, час, спосіб, обстановка вчинення правопорушення.**

20. Юридична відповідальність

- Позитивна відповідальність – заохочення за виконання корисних дій;
- Негативна (ретроспективна) відповідальність – обов'язок правопорушника перетерпіти певні негативні наслідки.

Ознаки

ретроспективної юридичної відповідальності:

- 1) спирається на *державний примус*;
- 2) тягне за собою *певні негативні наслідки* для правопорушника;
- 3) є *реакцією на винне антисупільне діяння*;
- 4) має *процесуальну форму втілення*.

Для виникнення юридичної відповідальності потрібні певні обставини, що складають її підстави:

- **фактичною** підставою є склад правопорушення – сукупність його елементів: об'єкту, суб'єкту, об'єктивної та суб'єктивної сторін;
- **юридичною** підставою є норма права, що передбачає застосування заходів відповідальності за протиправну поведінку (санкція правової норми).

Види юридичної відповідальності

- *кримінальна;*
- *адміністративна ;*
- *цивільно-правова;*
- *дисциплінарна;*
- *матеріальна;*
- *конституційно-правова;*
- *міжнародно-правова.*

21. Законність і правопорядок

Законність – режим, який характеризується неухильним виконанням, дотриманням усіма учасниками суспільних відносин вимог нормативно-правових актів.

Принципи законності:

- верховенство закону;
- загальність законності;
- єдність розуміння і застосування законів на всій території їх дії;
- недопустимість протиставлення законності і доцільності;
- невідворотність відповідальності за правопорушення;
- обумовленість законності режимом демократії, який передбачає суворе дотримання типів правового регулювання.

Правопорядок – стан (режим) правової впорядкованості (урегульованості й узгодженості) системи суспільних відносин, що складаються в умовах реалізації законності.

Основні ознаки правопорядку:

- закладається в правових нормах у процесі правотворчості;
- встановлюється в результаті реалізації правових норм, тобто здійснення законності у діяльності з реалізації права;
- вимагає невідворотності юридичної відповідальності для кожного, хто вчинив правопорушення;
- встановлює сувору громадську дисципліну;
- припускає чітку та ефективну роботу всіх державних і приватних юридичних органів і служб, насамперед правосуддя;
- забезпечується всіма державними заходами, аж до примусу.

22. Правове регулювання

- це здійснюване правовими засобами впорядкування суспільних відносин за допомогою закріплення прав і обов'язків їх учасників і забезпечення їх належного виконання.

Способи правового регулювання:

- ◆ **Дозвіл** - полягає в наданні особі права на здійснення певних позитивних дій;
- ◆ **Зобов'язання** – обов'язок здійснювати певні позитивні дії;
- ◆ **Заборона** – покладання обов'язку утримуватися від заборонених дій;
- ◆ **Заохочення** – нагородження за певну позитивну поведінку;
- ◆ **Рекомендації** – пропозиція вибрати найбільш доцільний варіант поведінки.

Механізм правового регулювання – це функціонуюча як єдине ціле система правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання.

Елементи механізму правового регулювання:

- **норми права** – нормативна основа МПР.
- **юридичний факт** – підстава для переходу абстрактних правових норм у конкретні права і обов'язки учасників суспільних відносин.
- **акти безпосередньої реалізації права.**
- **акти застосування права.**

Стадії механізму правового регулювання:

- I. Стадія регламентації суспільних відносин – створюються норми права;
- II. Стадія виникнення умов, при яких відбувається перехід від правових норм до конкретних актів поведінки суб'єктів;
- III. Стадія безпосередньої реалізації норм права, зокрема, виникнення правовідносин;
- IV. Стадія застосування права (факультативна).

23. Правовий статус особистості

СТРУКТУРА

- 1) правові норми та принципи, що встановлюють даний статус
- 2) правосуб'єктність
- 3) основні права та обов'язки
- 4) законні інтереси
- 5) громадянство
- 6) юридична відповідальність

Види правового статусу

```
graph TD; A[Види правового статусу] --> B[Загальний]; A --> C[Спеціальний (родовий)]; A --> D[Індивідуальний статус];
```

Загальний

**Спеціальний
(родовий)**

**Індивідуальний
статус**

24. Правова система

- сукупність усіх правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою.

СТРУКТУРА

25. Типологія правових систем

Тип (сім'я) правової системи – сукупність національних правових систем, заснована на спільності джерел, структури права та історичного шляху його формування

Англо-американський

Романо-германський

Релігійний

Традиційний

Англо-американський (прецедентний) тип правової системи

(Великобританія, США, Канада, Нова Зеландія та ін.)

- ❖ Найважливішою формою (джерелом) права виступає юридичний прецедент;
- ❖ Відсутній поділ права на публічне і приватне. Основними структурними елементами є «загальне право», «право справедливості» і статутне право;
- ❖ Суд наділений правотворчими функціями;
- ❖ Пануюча юридична доктрина – доктрина верховенства права.

Романо-германський тип правової системи

(Україна, Франція, ФРН, Італія, Японія та ін.)

- ❖ Основне джерело права – нормативно-правовий акт;
- ❖ Історично формувалася під впливом римського права;
- ❖ Структура права характеризується розподілом права на публічне та приватне;
- ❖ Суд позбавлений права правотворчості, його завдання – вирішувати конкретні юридичні справи на основі законів;
- ❖ Пануюча юридична доктрина – доктрина верховенства закону.

Релігійний тип правової системи

(Ірак, Іран, Саудівська Аравія, Пакистан та ін.)

- ❖ Найважливішим джерелом права виступають релігійні тексти (Коран, Сунна, Іджма, Кіяс, Шастри, Веди та ін.), особливе місце в системі джерел права займають релігійно-юридичні доктрини, які конкретизують першоджерела і можуть покладатись в основу конкретних рішень;
- ❖ Право не структуроване;
- ❖ Норми права і релігії складають єдине ціле;
- ❖ В механізмі правового регулювання переважають зобов'язання;
- ❖ Пануюча юридична доктрина – доктрина верховенства релігійних норм.

Традиційний тип правової системи

(Країни Центральної та Південної Африки)

- ❖ Звичаєве право сформувалось стихійно в країнах Африки
- ❖ Найважливішим джерелом права виступають звичаї і традиції
- ❖ Норми права і моралі складають єдине ціле
- ❖ В механізмі правового регулювання переважають зобов'язання і заборони (табу)
- ❖ Для вирішення юридичних справ використовуються, крім типової процедури, ритуали, обряди і т.п.
- ❖ Метою судового розгляду справи є примирення сторін

Право

Підсумковий тест

1. У якій з перелічених правових систем основне джерело права – правовий прецедент:

а) континентальна;

б) англосаксонська;

в) мусульманська;

г) соціалістична.

2. Об'єктивно обумовлена внутрішня структура права, що складається із взаємозв'язаних норм, логічно розподілених по галузях, підгалузях та інститутах – це

а) система права;

б) правова система;

в) система законодавства;

г) галузь права;

д) позитивне право.

3. Рішення судового або адміністративного органу у конкретній справі, якому надана нормативна сила і яке служить зразком для вирішення аналогічних справ – це

а) правовий прецедент;

б) правовий звичай;

в) нормативно-правовий акт;

г) нормативний договір;

д) юридична доктрина.

4. Твердження, що особа вважається невинуватою і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведена в законному порядку і встановлена судом, є...

а) правовою аксіомою;

б) правовою фікцією;

в) правовою презумпцією;

г) правовим звичаєм;

д) загальним принципом;

5. За методом правового регулювання розрізняють такі види правових норм...

а) зобов'язуючі;

б) імперативні;

в) уповноважуючі;

г) регулятивні;

д) казуїстичні.

6. Вид систематизації права, що передбачає утворення нового єдиного нормативно-правового акта на основі якісного перероблення попередніх актів...

а) консолідація;

б) інкорпорація;

в) кодифікація;

г) облік законодавства.

7. До якого структурного елементу правосвідомості відносяться почуття, емоції, настрої:

- а) правова психологія;
- б) правова ідеологія;
- в) правова поведінка;
- г) правова антропологія.

8. Оберіть елементи суб'єктивної сторони правопорушення?

а) дія, бездіяльність;

б) вина, мотив, мета;

в) суб'єкт та вина;

г) вина, умисел, необережність.

9. Вирок суду про призначення покарання у виді позбавлення волі є...

а) юридичним фактом;

б) правозастосовчим актом;

в) джерелом права в правових системах окремих країн;

г) усі відповіді вірні.

10. Основним елементом правового статусу особи є
...

а) законні інтереси;

б) основні права та обов'язки;

в) норми права;

г) правосуб'єктність;

д) усе вищезазначене складає структуру правового статусу.